

KES ÜTLES, ET TALLINNA MAURICIUS OLI ALBERTUS MAGNUSE ÕPILANE?

Siiri REBANE

Tartu Ülikooli usuteaduskond, Ülikooli 18, 50090 Tartu, Eesti; siirimbr@ut.ee

Eesti keskaegseid dominiiklasi käsitlevates kirjutistes mainitakse sageli, et Tallinna konvendi lektor Mauricius, kes u 1268–1270 õppis Kölnis, oli seal Albertus Magnuse õpilane, kuid viimasele väitele ei anna piisavat alust ei säilinud dokumendid ega sekundaarkirjandus. Ilmneb, et 18. sajandist kuni tänapäevani on Mauriciust mainivate käsitluste koostajad selle väite üksteiselt laenanud. Artikkel annab võimaluste piires põhjaliku kronoloogilise ülevaate Mauriciuse ja Albertus Magnuse asukohtadest aastail 1268–1271 allikapublikatsioonide ja sekundaarkirjanduse alusel. Teadaoleva kronoloogia põhjal näib tõenäoline, et Mauricius võis Pariisis Aquino Thomase õpilane olla. 1270. aastast ei ole Albertus Magnuse kohta säilinud ühtki dokumenti, mis lubaks kindlalt sedastada tema viibimist Kölnis või mujal, tõenäolisem tundub oletus, et ta ei viibinud enne 1270. aasta sügist Kölnis. Mauricius oli siis juba Pariisis.

Vajadus pealkirjas esitatud küsimusele vastus leida tekkis dominiiklaste ordu nimeka esindaja Albertus Magnuse (sünd enne 1200. aastat (1193?), surn 1280) elulugu uurides ja vaadeldes tema võimalikke seoseid Vana-Liivimaaga.¹ Üks neist näis olevat see, et Tallinna Mauricius õppis Kölnis Albertus Magnuse juures. Kui üldse eestikeelses kirjanduses Albertus Magnust on mainitud, siis peaaegu alati selles kontekstis. Kirjanduse läbitöötamisel selgus, et see näiliselt kindel väide rajaneb valemil 0 + 0 + 0 = fakt. Ülevaatlike käsitluste koostajad

¹ Käesoleva artikli aluseks on vastavateemaline peatükk minu bakalaureusetööst “*Animadversiones criticae de vita sancti doctoris ecclesiae Alberti Magni Ordinis fratrum Praedicatorum episcopi cum consideratione rerum quarundam Livonicarum*” (Kriitilisi vaatlusi dominiiklasest piiskopi, *doctor ecclesiae* Albertus Magnuse elu kohta koos mõnede Liivimaasse puutuvate faktide arvessevõtmisega), mis on kaitstud Tartu Ülikooli usuteaduskonnas 2002. aastal. Teatmeteostest annab Albertuse kohta usaldusväärseid andmeid näiteks “*Lexicon des Mittelalters*”; põhjalikumalt vt **Scheeben, H. C.** Albert der Große: zur Chronologie seines Lebens. (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland, 27.) Vechta, 1931. Mauriciuse kohta on materjali väga vähe, mistõttu on artiklis paratamatult Albertusest rohkem juttu. Nimekuju *Mauricius* kasutati keskajal, seetõttu eelistan seda Mauritiusele. Tsitaatides ja viidetes on nimi nagu algallikas.

olid vaimuajalooliselt meeldivat seika lihtsalt üksteiselt üle võtnud.² Säilinud allikate põhjal võib Mauriciuse kohta enam-vähem kindlalt väita vaid järgmist. Ta oli Tallinnast pärit dominiiklane, õppis ordu õppekeskustes Kölnis ja Pariisis, oli kirjavahetuses kaasvend Petrusiga Gotlandilt ja Stommelni Christinaga, oli millalgi enne 1277. aastat ja ka vähemalt 1284. aastal Tallinna konvendi lektor, käis 1282. aastal Taani provintsi esindajana (*diffinitor*) Viini generaalkapiitlil.³

Üks Eestis suhteliselt hästi tuntud dominiiklaste-teemaline uurimus on Gertrud von Walther-Wittenheimi “Die Dominikaner in Livland in Mittelalter”. Mauriciuse kohta võib sealt lugeda:

*Fr. Mauritius von St. Katharinen studierte 1268 in Köln unter Albertus Magnus, 1270 wurde er zum Studium Generale nach Paris gesandt, um die höchste Stufe des theologischen Studiums zu erreichen, nach deren Abschlusse er nach Reval zurückkehrte, wo er zuerst Lector und dann Prior wurde.*⁴

Ülaltoodud tsitaadi eeskujuks võiks arvata väga sarnast lõiku Ernst Kühnerti artiklist “Das Dominikanerkloster zu Reval”.⁵ Walther-Wittenheim ei viita sellele Mauriciuse kohta käivas lõigus, kuid on vastavat artiklit lugenud ja kasutanud. Mauriciuse mainimise juures on tal viide Leonid Arbusow seniori koostatud teatmeteosele “Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert”. Viidatud lehekülgedel tsiteerib Arbusow pikalt Petrus de Dacia kirjutatud Stommelni Christina elulugu kogumiku “Acta Sanctorum” järgi, kus on küll päris palju juttu vend Mauriciusest ja teistest Petrusse õpingukaaslastest Kölnis, kuid Arbusowi tsiteeritus puudub vihje sellele, et nende õpetajaks oleks olnud Albertus Magnus.⁶ Arbusowi teose varasemas väljaandes on väidetud, et Mauritius 1268. aastal Kölnis Albertus Magnuse juhendamise all õppis ja alates 1269. aasta

² Sorokin, R. Sugemeid püha Katariina kloostri ajaloo. – Kiriku Elu, 1936, 2, 9; Sild, O. Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni. Tartu, 1938, 68 (taastrükk Sild, O., Salo, V. Lühike Eesti kirikulugu. Tartu, 1995, 43); Tool-Marran, E. Tallinna dominiiklaste klooster. Tallinn, 1971, 24; Andresen, L. Eesti kooli vanem ajalugu. Tallinn, 1985, 8; Tallinna Dominiiklased. Kloostri-mõitkklusi. Koost T. Kala. (Tallinna Linnaarhiivi väljaanded, vihik I.) Tallinn, 1993, 35; Institutum Mauritanum. Mauritiuse Traditsioon http://www.mauritanum.edu.ee/eesti/traditsioon_set.html

³ Gallén, J. La Province de Dacie de l'Ordre des Frères Prêcheurs. I Historie générale jusqu'au grand schisme. Helsingi, 1946, 261.

⁴ Walther-Wittenheim, G. v. Die Dominikaner in Livland in Mittelalter. (Dissertationes historicae, fasc. IX.) Institutum Historicum FF. Praedicatorum Romae ad S. Sabinae, Roma, 1938, 30. “Vend Mauritius püha Katariina kloostrist õppis 1268. a Kölnis Albertus Magnuse juures, 1270. a saadeti ta Pariisi *studium generale*’sse, et ta seal kõrgeima teoloogilise hariduse omandaks, pärast selle lõpetamist pöördus ta tagasi Tallinna, kus ta oli esiteks lektor ja pärast sai prioriks.”

⁵ Kühnert, E. Das Dominikanerkloster zu Reval. – Beiträge zur Kunde Estlands, XII, 1.–3. Heft, Tallinn, 1926, 12–13. Kühnert näib omakorda tsiteerivat tööd Nottbeck, E. v. Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. Tallinn, 1904, 23.

⁶ Arbusow, L. (sen.) Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert (III. Nachtrag, Separatabdruck aus dem Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1911–1912). Mitau [Jelgava], 1913, 134–135.

22. septembrist Pariisis oli⁷, kuid seda pole Walther-Wittenheim kasutanud. Ta viitab Gotthard von Hanseni koostatud ülevaatele “Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revals”. Seal seisab:

*Über diese interessante Persönlichkeit, den in Reval geborenen gelehrten Scholastiker Mauritius siehe Schiefner im Inlande 1851, No. 38 und Amelung: Baltische Kulturstudien. Seite 77 u. a. O. [...] Im Jahre 1268 wanderte er nach Köln und studierte unter Albertus Magnus Theologie.*⁸

Hanseni mainitud töödele viitab ka Reginald Sorokin, kes on kirja pannud tõenäoliselt esimese vähegi põhjalikuma eestikeelse ülevaate Tallinna Mauriciusest.⁹ Peale nende on ta kasutanud kogumikku “Acta Sanctorum”. Kahjuks on tema huvitav artikkel pooleli jäänud, ilmunud on ainult kolm osa järjejutuna ajalehes Kiriku Elu (1936, numbrites 1, 2 ja 5), viimane osa lubab küll järke, kuid see jäigi tulemata. Mauriciuse hariduse kohta on seal kirjas:

*Mauritiuse tõusuteed oli tasandanud laiaulatuslik haridus, mille ta omandas õppimisel Kölnis ja Pariisis tüsedate õppejõudude juhatusel. Kölni dominikaanikloostri saabus Mauritius 1268. a. Sääli õpetas tollal Albertus Magnus, kes oli sinna tulnud juba 1263. a., kui ta loovutas Regensburgi piiskopkonna. Kölnis viibis Albert Suur oma surmani 1280. a.*¹⁰

Anton Schiefner, kellele Sorokin viitab, ei märgi oma artiklis ühtegi allikat ega eeskujut, Mauriciuse õpingute aja kohta käiva löigu on Sorokin sõna-sõnalt edasi andnud.¹¹ Sorokini kasutuses olnud Friedrich Amelungi andmed peatükis “Baltisches Schulwesen im Dreizehnten Jahrhundert” on üldjoontes samad¹²: Amelung viitab Mauriciuse juures Schiefneri artiklile, iseenda ettekandele Eestimaa Kirjanduse Ühingus (*Esländische Literarische Gesellschaft*) ja Georg Kaestneri raamatule “Das refundirte Bisthum Reval”. Kaestner ei levita kontrollimata informatsiooni, vaid märgib lühidalt, et Mauricius õppis 1268–1271 Kölnis ja Pariisis¹³, Albertus Magnust ta ei maini. Niisamuti teeb Martin Lipp oma kirikuloos:

⁷ Arbusow, L. (sen.) Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert (Separatabdruck aus dem Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik, Jahrgang 1900, 1901 und 1902). Mitau [Jelgava], 1904, 114.

⁸ Hansen, G. v. Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revals. Tallinn, 1885, järeldrükk Hannover, 1973, 116. “Selle huvitava isiksuse, Tallinnas sündinud õpetlase Mauriciuse kohta vaata Schiefner, Inland nr 38 ja Amelung, Baltische Kulturstudien, lk 77 ja mujal. [...] Aastal 1268 reisis ta Kölni ja õppis Albertus Magnuse juures teoloogiat.”

⁹ Sorokin, R. Sugemeid püha Katariina kloostri ajaloost, 34–36. Temalt on ilmunud ka kaks lühemat artiklit, mis ei sisalda viiteid (Sorokin, R. Endine Püha Katariina klooster. – Kodu, 1935, 18, 569–570 ja Sorokin, R. Dominiiklaste ordu ja selle keskaegsed suhteid Eestiga. – Kodu, 1935, 19, 601–603).

¹⁰ Sorokin, R. Sugemeid püha Katariina kloostri ajaloost, 9.

¹¹ Schiefner, A. Mauritius von Reval. – Das Inland, 1851, 38, col 641.

¹² Amelung, F. Baltische Kulturstudien aus den vier Jahrhunderten der Ordenszeit (1184–1561). Tartu, 1884, järeldrükk Hannover, 1971, 77–78. Allikatele viitamata annab Amelung Mauriciuse õpingute kohta samad andmed ka raamatukeses “Revaler Alterthümer”, Tallinn, 1884, 32. Andmed Albertuse sünni- ja surmaaaja ning seisuse kohta ei ole usaldusväärsed.

¹³ Kaestner, G. Das refundirte Bisthum Reval. Göttingen, 1876, 30.

*Ka kooli edendajate ja õpetajate hulgas olivad mitmed mehed, kelle nime nende teaduse ja tarkuse poolest kuulsaks peeti. Niisugused olivad Albert Suerbeer, esimene Riia pääpiiskop, a. 1253–1273 ja Mauritius, Tallinna Dominikaanlaste lektor ehk lugemise õpetaja, ja mungakloostri juhataja, kelleks tema aastal 1271 sai. Tema käsi-kirju, tähtsate ilma-tarkuse õpetustükkidega, hoiab veel praegu Tallinna gymnasium oma kirjakoos.*¹⁴

“Acta Sanctorum’is”, õndsas Christina eluloo sissejuhatuses, on koostaja maininud, et Albertus Magnus viibis Kölnis alates 1262. aastast. Eluloo tekstis endas ei ole Albertus Magnust nimetatud.¹⁵ Seega toetuvad Arbusowi, Sorokini ja teiste hilisemate ülevaadete koostajate andmed Albertuse kohta 18. sajandi algul üllitatud teatmeteosele. Arbusow ja Kaestner viitavad küll Christina eluloole “Acta Sanctorum’i” 1867. aasta väljaandes, kuid tegu on 1707. aasta versiooni lihtsa taastrükiga, mis ei sisalda värskemaid uurimistulemusi.

Väide, et Tallinna Mauritius oli Albertuse õpilane, toetub ilmselt ühest küljest andmetele, et Mauritius õppis Kölnis ligikaudu aastast 1268 kuni aastani 1269 või 1270, teisest küljest legendile, et Albertus olevat pärast piiskopiametist loobumist pöördunud tagasi Kölni lektoriametisse. Viimast väidavad peaaegu kõik keskaegsed kroonikud. Üldjoontes pole see lausa vale, sest elu lõpuaastad veetis Albertus tõesti Kölnis, kuigi pole päris kindel, kas ta seal ametlikult lektorina tegutses.¹⁶ Albertus Magnus oli Regensburgi piiskop aastatel 1260–1262, kuid tegelikult jäi tal sellest ametist lahkumise ja lõpliku Kölni asumise vahele ligi kümme aastat. *Legenda Coloniensis* annab Albertuse Kölni saabumise ajamäärangu: “...regente Ziffrido de Westerbuch, qui miro eundem Albertum amplexabatur affectu, veniensque Coloniam ad fratres suos...”¹⁷ See on jälle teistpidi ebatäpne. Mainitud Siegfried von Westenburg sai Kölni peapiiskopiks pärast 20. oktoobrit 1274.¹⁸ Albertus oli tõestatavalt Kölnis siiski mõnevõrra varem.

Väljaspool kahtlust on see, et Mauritius õppis Kölnis. Dacia provintsil endal ei olnud *studium generale*’t, ilmselt said sealsed andekamad vennad 13. sajandil kõrgemat haridust tavaliselt Kölni *studium*’is. Mauriciuse liikumiste kohta võib järeldusi teha tema kirjadest Gotlandi Petrusse (Petrus de Dacia; Petrus Gothensis) ja Stommelni Christinale (Christina Stumbelensis), mille ärakirjad leiduvad 1340. aastatest pärinevas *Codex Juliensis*’es; selle teise osa pealkirjaga “Vita

¹⁴ Lipp, M. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu. Esimene raamat. Tartu, ilmunisaasta kaanel 1897, tiitellehel 1895, 79.

¹⁵ Acta Sanctorum Iunii, IV. Toim G. Henschenius, D. Papebroch, F. Baert, C. Janning. Antwerpen, 1707, 272.

¹⁶ Tugwell, S. Albert: Introduction. – Rmt: Albert & Thomas. Selected Writings. Toim S. Tugwell. New York, 1988, 23; Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 67; Henricus de Hervordia OP. Liber de rebus memorabilioribus sive Chronicon. Toim A. Potthast. Göttingen, 1859, 201.

¹⁷ Loë, P. de. De vita et scriptis B. Alberti Magni. – Analecta Bollandiana, XIX. Bruxellis, 1900, 277. “...Westerburgi Siegfriedi valitsemise ajal, kes oli imeliselt kiindunud Albertusesse, tuli ta Kölni oma vendade juurde...”

¹⁸ Scheeben, H. C. Albertus Magnus. Bonn, 1932, 165.

Christinae Stumbelensis” on kriitiliselt publitseerinud Johannes Paulson. Samast koodeksist pärineb “Acta Sanctorum’is” olev informatsioon, kuid see on edastatud lühemalt ja mõneti ebatäpsemalt. Kirjade tekst ise aastaarve ei sisalda, antud dateeringud pärinevad Jarl Galléni raamatust “La Province de Dacie de l’Ordre des Frères Prêcheurs”.¹⁹ Detsembris 1269 kirjutab oma kallile Pariisis õppivale vennale Gotlandi Petrusese Kölnis õppiv vend Mauricius (*Karissimo suo fr. Petro Gothensi, Parisius studenti, fr. Mauricius Colonie studens...*).²⁰ 16. veebruarist 1270 on kirjutamiskohta mainimata kiri samale mehele samal aadressil.²¹ Kindlasti on see endiselt Kölnist saadetud, sest juttu on ühisest tuttavast Christinast; Petrus sai selle kirja kätte jüripäeval. Millegipärast on Thomas Kaeppli dominiiklastest kirjameeste registris Mauriciuse kohta märgitud, et ta õppis Kölnis 1268–1269 ja Pariisis 1269–1272.²² Sedasama kirjutab Walter Senner.²³ Mõlemad on seejuures viidanud Gallénile, kuid nendest dateeringutest lähtudes ei saa Mauricius kuidagi juba 1269. aastal Pariisis õppimas olla. Galléni raamatu isikuregistris seisab hoopis, et Mauricius oli 1268. aasta juulis Kölnis, saatis 1269. aasta kevadel Petrust teekonnal Pariisi ja pöördus ise tagasi.²⁴ Informatsiooni algallikas on Petrus, kes kirjutab, et ta jõudis koos vend Mauriciusega Pariisi reedel enne nelipühi ja et pärast pühi saatis ta Kölni tagasi pöörduva Mauriciusega Christinale kirja.²⁵ 1271. aastast on pärit pikk kiri Christinale, saatja on määratletud kui Pariisis õppiv vend Mauricius jutlustajate ordust (*fr. Mauricius studens Parisius ordinis Predicatorum*).²⁶ Tekstist on lugeda, et ta jõudis Pariisi õndsas Mauriciuse päeval ehk 22. septembril (*in die beati mauricii*)²⁷, kirjutamise aeg on õndsas Vituse ja Modestuse päev ehk 15. juuni (*in die beati viti et modesti*)²⁸. 1272. aasta valentinipäeval, 14. veebruaril (*in nocte beati valentini*) kirjutab Christinale Pariisis õppiv Mauricius (*fr. Mauricius Parisius degens in studio*).²⁹ Juhul kui nende kirjade dateeringud on usaldusväärsed, saab järeldada, et Pariisis õppis Mauricius alates 1270. aasta sügisest vähemalt 1272. aasta suveni, võib-olla pisut kauemgi, Kölnis vähemalt 1268. aasta sügisest 1270. aasta suveni, võib-olla ka varem, kuid kindlasti mitte hiljem. Praeguseks teadaolev kronoloogia lubab oletada, et Mauricius võis Pariisis Aquino Thomase õpilane olla –

¹⁹ Gallén, J. La Province de Dacie, 241.

²⁰ Petrus de Dacia OP. Uita Christinae Stumbelensis. (Scriptores latini medii aevi suecani I, fasc. II.) Toim J. Paulson. Göteborg, 1896, 81.

²¹ Samas, 100.

²² Kaeppli, T. Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi. III, I–S. Roma, 1980, 131.

²³ Senner, W. Die Studienorganisation des Dominikanerordens im Mittelalter mit Berücksichtigung Estlands. – Rmt: Estnische Kirchengeschichte im vorigen Jahrtausend. Toim R. Altnurme. Kiel, 2001, 42.

²⁴ Gallén, J. La Province de Dacie, 241.

²⁵ Petrus de Dacia OP. Uita Christinae Stumbelensis, 65.

²⁶ Samas, 261.

²⁷ Samas, 243.

²⁸ Samas, 244.

²⁹ Samas, 245–246.

vähemalt viibisid nad seal (vastavalt õppimas ja õpetamas) ühelsamal ajal. Thomas oli sel perioodil Pariisi ülikoolis ühe dominiiklastele kuuluva teoloogia õppetooli lektor vähemalt alates 1269. aasta jaanuarist (Simon Tugwell oletab, et juba septembrist 1268) ja lahkus sealt juunis 1272.³⁰ Kui Mauricius vähegi loengutel ja dispuutidel käis, pidid nad paratamatult kohtuma. Kuid see teema väärrib ja vajab eraldi põhjalikumat käsitlemist.

Kus oli ja millega tegeles Albertus Magnus sel ajal, kui Mauricius Kölnis õppis, s.t aastatel 1268–1270? Näib, et kõige kriitilisema osa kohta sellest ajast (õppeaasta 1269–70) puuduvad kindlad dateeritud dokumendid ja iga õpetlane on kaudsete andmete interpreteerimisel eri arvamusel. Ehk on otstarbekas anda tabeli kujul ülevaade kõigist kättesaadavatest ja allikatele toetuvatest kronoloogilistest andmetest Albertuse kohta sel ajavahemikul, et tekiks ettekujutus tema võimalikest asu- ja elukohtadest (tabel 1). Säilinud dokumendid on peamiselt tunnistused altarite, kirikute, kabelite jms pühitsemisest.

Tabel 1. Albertus Magnuse asukohad ja elukohad 1267–1269

Aeg	Koht	Viide
1267–1269	Strasbourg	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 81; Tugwell, S. Albert: Introduction, 23
14. juuli 1267	Burtscheid Aacheni lähedal	Tugwell, S. Albert: Introduction, 23
4. august 1267	Köln (lühiajaline visiit)	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 81
29. september 1267	Sama	Samas
29. aprill 1268	Eßlingen	Tugwell, S. Albert: Introduction, 23
4. juuni 1268	Schlettstadt	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 82
15. juuni 1268	Strasbourg	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 83
7. juuli 1268	Strasbourg	Samas
26. oktoober 1268	Kolmar	Samas
enne 12. augusti 1269	Mecklenburg	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 85
7. aprill 1269	Strasbourg	Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 86
9. september 1269	Basel	Samas
1269	Unterlinden Kolmari lähedal, Katharinenthal Diessenhofeni lähedal, Mülhausen	Samas

³⁰ **Knowles, D.** The Evolution of Medieval Thought. 2nd ed. London; New York, 1995, 235; **Tugwell, S.** Aquinas: Introduction. – Rmt: Albert & Thomas. Selected Writings. Toim S. Tugwell. New York, 1988, 225–226, 232.

Albertuse Strasbourg'is viibimise ajast pärinevad kaks ordumeister Johannes Vercelli kirja. Paraku pole need säilinud terviklikul kujul ega sisalda daatumit. Ühest võib aru saada, et Albertus õpetas millalgi seales dominiiklaste kloostriis, kus ülemaks oli tema truu sõber ja lemmikõpilane Ulrich. Teises palutakse tal minna Kölni. Nimekas dominikaaniajaloolane Simon Tugwell väidab selle kohta, et kuna Albertus viibis Strasbourg'is ja selle lähistel aastatel 1268–1269 ning Kölnis 1270, tahtis ordumeister nimelt 1269. aastal Albertust Pariisi saata, järelikult läks Albertus Kölni 1269. või 1270. aastal.³¹ Samal arvamusel on James A. Weisheipl, eelistades (põhjendusi lisamata) Albertuse viimase Kölni-perioodi algusena varasemat ajamäärangut (1269).³²

Heribert Christian Scheeben, kes oli väga põhjalik ja usaldusväärne Albertuse-uuriija, kirjutab, et arvatavasti oli Albertus Magnus Strasbourg'is juba 1267. aasta sügisest. Kohad, mida ta sel ajal külastas, on kõik võrdlemisi seal lähedal. Kölni asus Albertus tõenäoliselt 1270. aasta jooksul. Ka Gallén jagab Scheebeni arvamust, et Albertus oli kindlasti Kölnis 1271–1280.³³

Esimeses ammendavas Albertus Magnuse elu kronoloogias, mille 1901. aastal avaldas Paulus de Loë, on mäрге, et 12. oktoobril 1270 osales Albertus Magnus Kölnis püha Evergisluse säilmete ümbermatmisel.³⁴ Tegelikult pole selle sündmuse aastaarv teada ja puudub piisav põhjendus seda just 1270. aastasse paigutada.³⁵

1270. aasta 10. detsembril said Pariisis ametliku hukkamõistu osaliseks 13 Sigerius Brabantinuse või tema koolkonna teesi. Enne seda kirjutas nendest Albertusele vend Aegidius de Lessines OP, võib-olla ülikooli õpetlaste ülesandel, et hukkamõistu võimalikult autoriteetselt esitada. Asjaomase kirja toob Albertus ära traktaadi "De quindecim problematibus" alguses, mis ilmselt kujutabki endast vastust Aegidiuse kirjale. Pierre Mandonnet dateerib selle 1270. aasta ülestõusmis-pühadega ja tal võib õigus olla.³⁶ Kahjuks ei anna kiri vähimatki pidepunkti olemusteks, kus Albertus selle kättesaamise ajal viibis ja kus kirjutas vastuse.

Kahest osaliselt säilinud kirjast ordumeistrilt oli põgusalt juttu. Sekundaarse kirjanduse lugemisel peaks nendele kirjadele toetuvate dateeringute ja muude järelduste suhtes olema väga ettevaatlik, sest kirju endid ei ole võimalik täpselt dateerida. Neile viidatakse tihti kaudsete allikate põhjal, seetõttu on ehk käepärane anda neist siin võimalikult täpne kirjeldus, mis oleks abiks probleemiga kokkupuutumisel. Sekundaarkirjanduses, kus omakorda refereeritakse teisi-kolmandaid autoreid, kipub kahe silma vahele jääma nende dateerimise ebakindlus

³¹ Tugwell, S. Albert: Introduction, 24.

³² Weisheipl, J. A. The Life and Works of St. Albert the Great. – Rmt: Albertus Magnus and the Sciences. Toim J. A. Weisheipl. Toronto, 1980, 41.

³³ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 81; Gallén, J. La Province de Dacie, 227.

³⁴ Loë, P. de. De vita et scriptis B. Alberti Magni. – Analecta Bollandiana, XX. Bruxellis, 1901, 302.

³⁵ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 110.

³⁶ Samas, 87; Geyer, B. Prolegomena De quindecim problematibus. – Rmt: Albertus Magnus. De quindecim problematibus. Opera omnia, XVII, 1. Münster, 1975, lk XIX–XX.

ning võib tekkida omalaadne ringtõestus – kirjade dateeringu abil määratakse Albertuse liikumise kronoloogiat ning teisel tõestatakse kirjade daatumit Albertuse viibimisega teataval ajal teatavas kohas, mis omakorda algselt toetus oletustele kirjade kirjutamise aja kohta.

Arvatavasti Hermann von Mindenile (*Teutonia* provintsiaal 1286–1290) kuulunud kirjakogumiku on publitseerinud Heinrich Finke. Selle esimene osa on kirjades kasutatavate väljendite ja vormelite kogum (dokumendipõhjad), mis on abiks ametlike kirjade koostamisel. Teine osa on kirjavahetuse register. Albertusele adresseeritud kirjad kuuluvad esimesse ossa. Kirjutaja on tõenäoliselt kirjade originaalidest või koopiatest ainult selle ümber kirjutanud, mida hiljemgi tarvis võis minna, ega ole sealjuures kirja sisu kõige olulisemaks pidanud, tiitlid ja pöördumised on täpselt kopeeritud.³⁷

Kiri nr 1 algab pöördumise ja saatja nimetamisega *Domino Alberto lecturo magister ordinis*.³⁸ Ordumeistri nime pole mainitud, kuid see pidi olema Johannes Vercelli, kes oli ametis 1263–1282.³⁹ Tiitlist *Domino* võib arvata, et adressaat on piiskop. Järgmine sõna tähendab, et Albertus on kuskil lektorina ametis. Esimeses lauses on lugeda, et üks vend on ordumeistrile edasi öelnud (*referente*), et Albertus oli valmis (*parati eratis*) vendade hüvangut edasi viima (*prosequenda...*, *que fratrum profectum respicerent*).⁴⁰

*vos exorans suppliciter, ut tam dignum et utile propositum obtato et necessario fratribus prosequentes effectu Coloniam velitis civitatem adire, cum vestram presentiam illius civitatis clerus affectuose desideret et requirat, ubi sacri putei fluenta vobis credita cum fratrum promotione multiplici ad alios derivare poteritis pluribus profutura.*⁴¹

*Super quibus debitas gratias vobis ago*⁴²

Järgneb märkus, et kui Albertusel varem (*olim*), siis kui ordumeister teda Pariisi õpetama tahtis saata, oleks olnud (*vobis affuisset*) *lector*, nagu on nüüd (*qualis nunc est*), oleks ta sinna ka läinud. Mida tõlgendatakse nii, et Albertusel oleks vaja olnud lektori kvalifikatsiooniga abilist, et Pariisis õpetamise tehniliste raskustega toime tulla. 1268. aastal oli ta ju juba vähemalt seitsmekümne lähedal. Võib-olla ordumeistril polnud tol ajal (*olim*) tema käsutusse ühtki abilist anda.⁴³ Tõenäolisem on aga, et vahepeal tekkis Kölnis teravam vajadus Albertuse annete järele, millest väljapaistvaim oli oskus rahu sobitada.

³⁷ Finke, H. Ungedruckte Dominikanerbriefe des 13. Jahrhunderts. Paderborn, 1891, nr 1–2. Viidatud Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie järgi.

³⁸ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 87. "Isand Albertusele ordumeistrilt."

³⁹ Samas, 91.

⁴⁰ Samas, 88.

⁴¹ Samas, 93. "teid härdalt paludes, et väärilisel ja vajalikul eesmärgil ja vendade vajalikuks edendamiseks suvatseksite Kölni minna, kus teie kohalolekut selle linna kleeerus soovib ja nõuab, et teile usaldatud pühast allikast voolaks nii vendade hüvede suurendamiseks kui jätkuks seal paljudele teistele."

⁴² Samas, 89. "Sellepärast jään teile tänu võlgu"

⁴³ Samas.

Tüli averroistidega oli Pariisis jõdnud ägedasse järku. Neist olid eriti Gerhard Abbeville ja Sigerius Brabantinus koos oma jüngritega tõsine jõud. Albertus oli kunagi juba paavsti kuurias edukalt Averroese vastu disputeerinud. Pealegi oli ta pühitsetud piiskop, ilmalikele õppejõududele suurem autoriteet kui tavaline dominiiklane ja kõrgest east hoolimata oma ordu tähtsaim õpetlane. Tõsiasi, et tema asemel saadeti lõpuks Pariisi dominiiklaste ordu parim teoloog Aquino Thomas, tõendab mõnede õpetlaste meelest olukorra raskust. Väidetavalt polnud seda praktikas seni ette tulnud, et keegi, kes Pariisis oli juba magister olnud, sinna hiljem tagasi saadetakse. Thomas jõudis Pariisi 1269. aasta jaanuaris⁴⁴, seega hulk aega pärast õppeaasta algust. Hilinemist võiks seletada nii, et ordumeister oli arvestanud Albertusega ja Thomase poole pöördunud alles septembris 1268 või vahetult enne seda. Kiri nr 1 on kirjutatud hulk aega pärast seda, kui Albertus keeldus ilma abiliseta Pariisi minemast. Juhul kui Albertus siirdus Kölni üsna pea pärast seda kirja, võib selle kirjutamise paigutada kuhugi 1270. aasta lõpupoolele, seda siis, kui eeldada, et Albertus jõudis Kölni 1271. aasta alguses.

Kiri nr 2 (*Idem eidem*) ütleb, et ordumeister on kuulnud rõõmustavaid uudiseid: Albertus on Strasbourg'is ja õpetab vendadele teoloogiat. Kuna selles kirjas pole juttu Pariisi kutsumisest ja selle kutse tagasilükkamisest, peab selle paigutama aega enne kirja nr 1, kuigi nr 2 asub kirjakogumikus teisel kohal. Ordumeister Vercelli kirjutab selle arvatavasti millalgi 1268. aastal.

Viimane kindla daatumiga dokument sellel Mauriciuse ja Albertuse küsitavate suhete asjus kriitilisel ajavahemikul pärineb 9. septembrist 1269 Baselist ja esimene tõsikindel tunnistus Albertuse viibimise kohta Kölnis kannab kuupäeva 8. aprill 1271. Siit võiks hea tahtmise korral ekstrapoleerida, et kuna 1269. aasta sügisel Albertus ei tulnud õppeaasta alguseks Kölni, on võimalik, et ta jäi veel talvekski Strasbourg'i.

Scheebeni arvates järeldub 1270. aasta andmete puudumisest, et Albertus ei olnud siis Kölnis. Alates 1271. aastast on kirjalikke jälgi selle kohta, et Albertus aitas Kölnis järjekordset konflikti lahendada ja et ta oli seal tähtis avaliku elu tegelane. Strasbourg'i lektorina ta nii tähtis ei olnud, tõendid väiksemate emeriit-piiskoplike asjaajamiste kohta, nagu kirikute ja altarite pühitsemised eri kohtades, ei pruugi alati säilida. Vahetult järgnevatest aastatest pärineb suur hulk dokumente, mis tunnistavad tema viibimist Kölnis, seetõttu pole erilist põhjust arvata, et 1270. aasta andmete puudumine tuleb dokumentide kadumisest.⁴⁵ Kölni kesk-aegne linnaarhiiv on tänapäevani võrdlemisi hästi säilinud, 20. sajandi kolmekümnendatel aastatel oli olukord arvatavasti veelgi parem.

Selle oletuse kaudseks põhjenduseks, et Albertus asus Kölni 1270. aasta lõpupoole või hiljem, mitte väga palju enne 1271. aasta kevadet, on vaja kirjeldada Kölnis valitsevat poliitilist olukorda. Probleem, mille lahendamiseks Kölnis Albertuse rahu sobitaja-annet vajati, oli tüli peapiiskop Engelbert II von Falkenburgi ja

⁴⁴ Seda, et jaanuaris, on ka kahtluse alla pandud – vt viide 30.

⁴⁵ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 93.

linna vahel.⁴⁶ See oli alanud juba 1262. aastal, kui peapiiskop otsese sõjalise vägivalla ähvardusel püüdis linna endale allutada, nõudes ka, et kõik tolli- ja muud maksutulud peavad kuuluma talle. Ametisse asudes oli ta lubanud säilitada linna omavalitsuses vanu privileege. Tüli jätkus relvastatud võitluse vormis. 18. oktoobril 1267 oli krahv Wilhelm von Jülich peapiiskopi lahingus vangi võtnud ja hoidis teda oma lossis Nideggenis. 1268. aastal saatis paavst Clemens IV Kölni oma nuntsiuse Bernardus de Castaneto, kes asus täiel määral peapiiskopi poolele ega suutnud või ei tahtnudki linnaga rahu sobitada, vaid eelistas kõva käe poliitikat ajada.⁴⁷

Ülaltsiteeritud ordumeister Johannes Vercelli kirja väljend *cum vestram presentiam illius civitatis clerus affectuose desideret* näib vihjavat mitte dominiiklaste kloostrile vajadusele lektori järele, vaid linna vaimulike soovile, millel on mingi muu tungiv põhjus. Kuna Kölnis tegutses juba paavsti nuntsius, oleks see olnud ametlikult võimupiiride ületamine, kui ordumeister oleks Albertuse selgesõnaliselt Kölni rahu sobitama läkitanud.⁴⁸

3. augustil 1268 kehtestas nuntsius paavstliku volitusega linnas interdikti. Köln pöördus apellatsiooniga paavsti poole. Kuid Clemens IV suri 29. novembril 1268 ning alles 1. septembril 1271 valiti uus paavst. Castaneto interdikti ei arvestatud täiel määral, tema käitumine oli ka linna vaimulikele vastumeelne. 23. augustil 1270 karmistas nuntsius interdikti, käskis kõigil sekulaarvaimulikel kahe kuu jooksul linnast lahkuda ja keelas tagasi pöörduda, kuni peapiiskoppi vangis peetakse. See oli vaimulike meelest liiga karm otsus. Pealegi keelas nuntsius iga suguse kauplemise linnakodanikega. See mõjus linnale eriti raskelt. Kuna paavsti, kelle poole apellatsiooniga pöörduda, ei olnud ikka veel valitud, võiski just see olla hetk, kui linna klerus hakkas otsima kedagi, kes olukorra päästaks, ning Albertus oli rahusobitajaks varemgi olnud.⁴⁹ 16. aprillil 1271 sõlmiti lõpuks rahupeping linna ja peapiiskopi vahel. Kuid see jäi paavsti kinnitusetu, samuti jäi ametlikult kehtima interdikt, millest linna vaimulikud küll eriti ei hoolinud. Alles pärast piiskop Engelbert II surma 20. oktoobril 1274 saavutas järgmine peapiiskop Siegfried von Westerburg paavst Gregorius X loa kiriklik karistus tühistada. Vastav dokument 2. juunist 1275 kannab ka Albertus Magnuse pitsarit.⁵⁰

Mauricius jõudis Pariisi (seal oli siis dominiiklastele kuuluva õppetooli magistrina juba teist korda õpetamas Aquino Thomas) 22. septembril 1270. Kui ta läks sinna otse Kölnist, pidi ta teele asuma hiljemalt augusti lõpus. Rangelt

⁴⁶ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 93.

⁴⁷ Stehkämper, H. Albertus Magnus und politisch ausweglose Situationen in Köln. – Rmt: Albertus Magnus. Zum Gedenken nach 800 Jahren: Neue Zugänge, Aspekte und Perspektiven. (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens. Neue Folge, 10.) Toim W. Senner OP. Berlin, 2001, 370.

⁴⁸ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 94. “teie kohalolekut soovib tungivalt selle linna vaimulikkond”

⁴⁹ Stehkämper, H. Albertus Magnus und politisch ausweglose Situationen in Köln, 370; Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 94.

⁵⁰ Scheeben, H. C. Albert der Große: Chronologie, 95.

võttes pole absoluutselt kindlat alust isegi väita, et ta Albertus Magnusega kunagi kohtunud oleks. Seda vähem võib oletada õpilase-õpetaja suhet peale selle vaimse sideme, et Albertus pani aluse Kölni *studium*'ile ja mõjutas arvatavasti oluliselt dominiiklaste ordu ametlikku suhtumist filosoofiaõpingutesse. Mitte ükski säilinud dokument ei anna vähimatki alust väitele, et Tallinna Mauricius oli Albertus Magnuse õpilane, ega tegelikult sellelegi, et Albertus oma viimasel Kölni-perioodil üldse lektorina ametis oli. Täiesti kindlat dokumentaalset tõestust pole küll ka alternatiivsel hüpoteesil, et Mauricius ei kohtunud Albertusega ega olnud tema õpilane, kuid olemasolevate andmete põhjal on see tõenäolisem kui igasuguse põhjenduseta väide, et Mauricius oli Albertuse õpilane. Kontrollimata fakt või pigem järeldus, nagu oleks Mauricius isiklikult Albertuse juures õppinud, pärineb algselt ilmselt "Acta Sanctorum"ist", kus Mauriciust esmakordselt nimepidi trükisõnas mainitakse ja seejuures ka Albertuse samaaegset Kölnis viibimist väidetakse. Eestis ja baltisaksa ringkondades on selle legendi levikule kaasa aidanud autoriteediks arvatavasti eelkõige Leonid Arbusow (sen). Kätesaadavate materjalide põhjal varaseim käsitus pärineb Anton Schiefnerilt 1851. aastast.⁵¹

*

Uurimus on valminud Eesti Teadusfondi toetusel (grant nr 5194).

⁵¹ Schiefner, A. Mauritius von Reval.

WHO TOLD THAT MAURICIUS OF TALLINN WAS ALBERT THE GREAT'S PUPIL?

Siiri REBANE

The article proposes that the comparatively widespread opinion in Estonia that the Dominican friar Mauricius of Tallinn [Reval] who studied in Cologne in or around 1268–1270 did it under personal guidance of Albert the Great, has no evidence whatsoever in extant documents and trustworthy secondary sources. It is attempted to find out who is responsible for creating this interesting and pleasant, but historically unproved idea. Since the beginning of the 18th century, when finer details of Albert the Great's biography were not so well known, up to the 21st century, compilers of treatises mentioning Mauricius of Tallinn have been borrowing the claim of his being Albert's disciple from each other. An as exact as possible chronological survey is given about places where Albert and Mauricius respectively stayed in 1268–1270, according to source publications and the best available studies. In most medieval chronicles giving outlines of

Albert's life and deeds his retiring of Regensburg's bishopric and returning to the Dominican Order and lectureship in Cologne are mentioned, but according to documents he did not return to Cologne immediately, actually only after some ten years. There is no extant document concerning Albert the Great to place him in Cologne or elsewhere in 1270. Nevertheless it seems somewhat more plausible that he did not arrive in Cologne before autumn, when Mauricius had already left for Paris and it is plausible that they did not even meet each other. Albert's presence in Basel on 9 September 1269 is proved and the first actual document of this time placing him in Cologne is dated with 8 April 1271. According to available data it is plausible that Mauricius might have been studying in Paris under Thomas Aquinas.